

אוקטובר 2020

צורך דחוף בעריכת בדיקה של משרד מבקר המדינה בעניין שיטות החקירה בשב"כ

והכשלים במערכת בירור תלונות הנחקרים

מאז 1995 לא נערכה בדיקה של מבקר המדינה בעניין שיטות החקירה בשב"כ. בשנת 1999 ניתן פסק הדין בבג"ץ 5100/94 הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל נ' ממשלת ישראל, שקבע שאין לשב"כ סמכות להפעיל אמצעים פיזיים בחקירות וכי עינויים ויחס אכזרי, בלתי אנושי או משפיל כלפי נחקרים - אסורים. אולם מתלונות רבות שמתקבלות לאורך השנים, עולה חשש ממשי כי שיטות פסולות ממשיות לשמש את השב"כ בחקירותיו. במקביל, המערכת שנועדה לברר את תלונות הנחקרים אינה מתפקדת ותלונות נסגרות באופן שיטתי וגורף:

קרוב ל-1,300 תלונות הוגשו לממונה על בדיקת תלונות נחקרי שב"כ (מבת"ן) מאז שנת 2001, אך רק באחת מהן נפתחה חקירה פלילית, ו-0 כתיבי אישום הוגשו עד היום; זמן הבדיקה הממוצע של בדיקת מבת"ן עומד כיום על 46 חודשים.

על רקע זה, יש צורך דחוף לערוך בדיקה נוספת של מבקר המדינה בדבר שיטות החקירה בשב"כ ואופן הטיפול בתלונות אודות שימוש בעינויים בחקירותיו, ומבקר המדינה הוא הגוף בעל הסמכות והיכולת לערוך בדיקה זו.

רקע

למשרד מבקר המדינה הסמכות לערוך ביקורת על ביצוע החקירות בשב"כ ועל אופן בחינת התלונות על חקירות שב"כ, לרבות בחינת תלונות הנוגעות לעינויים, יחס אכזרי, בלתי אנושי או משפיל. עוד בשנת 1987 המליצה ועדת לנדוי כי מוסד זה, כמנגנון ביקורת ובקרה חיצוני לשירות, יקיים ביקורת מעת לעת על יחידת החקירות בשירות, לאופן ביצוען ולאופן ההתמודדות על תלונות על חקירות אלה.¹

בפועל, בוצעה רק בדיקה אחת בנושא בין השנים 1988-1992. הדו"ח שהוגש בשנת 1995 על ידי מבקרת המדינה לשעבר, כב' השופטת (בדימוס) מרים בן פורת², קבע ממצאים קשים ומטרידים באשר לחוסר דיווח אמת ואי עמידה בנהלים, וכן על העדר בקרה ממשית על חקירות ועל הטיפול בתלונות לגביהן. מאז ועד היום לא בוצעה עוד בדיקת עומק.

בשנת 1999 ניתן פסק הדין בבג"ץ 5100/94, שאסר על חוקרי שב"כ לטלטל אדם, להחזיקו בתנוחת "שבאח", לחייבו ב-"כריעת צפרדע" ולמנוע שינה באופן שאינו מתחייב מצרכי החקירה. שיטות אלה ונוספות נפסלו לשימוש על ידי בג"ץ בהיותן פוגעות בכבוד האדם ומנוגדות לדין הבינלאומי. עוד נקבע בפסק הדין כי סייג ה-"צורך" הקבוע בחוק העונשין, אינו יכול לשמש מקור סמכות עצמאי ומראש להפעלת שיטות חקירה אלה.

למרות זאת, נתונים שהצטברו בידי הוועד נגד עינויים מצביעים על כך שקיים חשש ממשי שהשב"כ ממשיך לנקוט בעינויים ובשיטות חקירה שנאסרו על ידי בג"ץ, בהן החזקה בתנוחות מכאיבות כגון כריעת צפרדע, ותנוחת "בננה", סטירות, איומים קללות, השפלות, ומניעת שינה.³ מאידך, המנגנון שהוקם לשם בדיקת תלונות נחקרים כנגד שימוש בעינויים נגדם, כושל באופן נחרץ: מאז שנת 2001 הוגשו ע"י ארגונים ועורכי דין שונים כ-1,300 תלונות בגין עינויים, אך עד היום רק תלונה אחת הובילה לפתיחה בחקירה פלילית כנגד חוקרי שב"כ, ומעולם לא הוגש כתב אישום בגין עינויים נגד איש שב"כ.⁴ זמני בדיקות התלונות ע"י יחידת המבת"ן מגיעים לכמעט 4 שנים בממוצע, באופן שמסכל כל אפשרות להגיע לחקר האמת, והינו מנוגד למסקנות ועדת טירקל, לפיהן ישנה החובה לחקור באופן מהיר, יעיל ואפקטיבי טענות בדבר עינויים או ענישה אכזרית או משפילה ויחס בלתי הולם.⁵

¹ דו"ח ועדת לנדוי

² תמצית מדו"ח הביקורת בנושא מערך החקירות בשירות הביטחון הכללי

³ עינויים בישראל 2020: תמונת מצב, הוועד נגד עינויים

⁴ נייר עמדה מבת"ן

⁵ ראו למשל פסקאות 64, 87 לדו"ח טירקל https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/alternatfiles/he/turkel_heb_b1and2.pdf

אוקטובר 2020

הצורך בפתיחת בדיקה דחופה על ידי מבקר המדינה

- מזה 25 שנים לא נערכה בדיקה של מבקר המדינה בעניין שיטות החקירה בשב"כ. מנגד, מצטברות תלונות על שימוש השב"כ בעינויים בחקירות, הן של עצורים פלסטיניים ולאחרונה גם של עצורים יהודים אזרחי ישראל.⁶ מערכת בדיקת התלונות כשלה בתפקידה, ואינה מגשימה את הנחיות ועדת טירקל.

- מאז הבדיקה האחרונה שבוצעה על ידי מבקר המדינה, חלו תמורות משמעותיות בשטח: **חוקק חוק שירות הביטחון הכללי** בשנת 2002 אשר עיגן את סמכויות החקירה של השב"כ, והוקם **בית הדין הפלילי הבינלאומי בהאג**. חוקת בית הדין קובעת בסעיף 7 כי ביצוע שיטתי של עינויים כלפי אוכלוסייה אזרחית ייחשב פשע נגד האנושות, ובסעיף 8 נקבע כי ביצוע עינויים כחלק ממדיניות כללית, או תכנית מוגדרת או פעילות רחבת היקף במהלך או כתוצאה של סכסוך מזוין, עשויים להיחשב כפשע מלחמה.⁷ על פי עיקרון המשלימות, בית הדין עשוי להיכנס לפעולה במקרים בהם מדינות אינן רוצות או יכולות לחקור ולהעניש בגין עבירות אלה בעצמן. **הכשל העמוק בו מצויה מערכת בדיקת התלונות כיום עלול לחשוף את ישראל למעורבות בית הדין, אם לא יינקטו צעדים עצמאיים לבחינת הטענות.**

- משרד מבקר המדינה הוא הגוף הנכון והמתאים לבחינת התנהלות השב"כ, כפי שקבעה ועדת לנדוי:

"השירות הוא מוסד המדינה... **אנו ממליצים שביקורת המדינה תקיים ביקורת גם על פעילותה של יחידת החקירות בשירות. אין כוונתנו שהיא תעסוק בבירור תלונות ספציפיות של נחקרים או מטעמם, אלא ביקורתה תתייחס לתקיפת החקירות בהתאם לדין ולהנחיות שניתנו כדין.** לשם כך תהיה לאנשי הביקורת גישה חופשית לכל המיתקנים של יחידת החוקרים והיא תוכל לבצע גם בדיקות מדגמיות על אופן הניהול של חקירות. כן היא תוכל לבקר את מצבם הפיסי של מיתקני החקירה והכליאה שבשימוש יחידת החוקרים".⁸ **בפרט, ראוי שמבקר המדינה יבחן את הסוגיות הבאות:**

1. מהן שיטות החקירה והאמצעים המיוחדים הננקטים על ידי שירות הביטחון הכללי, האם הן חוקיות והאם הן עולות בקנה אחד עם האיסור המוחלט על עינויים, יחס אכזרי, בלתי אנושי או משפיל?
2. מהם המנגנונים המעניקים את "הכשר הצורך" בחקירות העושות שימוש ב"אמצעים מיוחדים", מה היקף השימוש באותם אמצעים?
3. כיצד קרה כי רק פעם אחת בלבד מתוך אלפי תלונות הומלץ על פתיחה בחקירה פלילית ע"י מח"ש כנגד עובדי השב"כ בגין תלונות על העינויים?
4. מהו משך הזמן שלוקח לבדיקה מקדמית במבת"ן עד לקבלת החלטה והאם משך זמן זה עומד בקריטריונים לבדיקה מהירה אפקטיבית?
5. האם בדיקת המבת"ן יכולה, בהתאם לטיבה, להיות אפקטיבית? מהם המסמכים הנבדקים? כיצד נבחנות התלונות וכיצד מצליבים גרסאות? מהו הרף הראייתי המקובל על ידי המבת"ן על מנת להגיש את המלצותיו? האם עררים נבחנים באופן אפקטיבי?

⁶ פנייה ליועמ"ש בעניין דומא

⁷ אמנת רומא

⁸ דו"ח ועדת לנדוי